

Wielowymiarowość profilaktyki, resocjalizacji i readaptacji społecznej

Tradycja, współczesność i perspektywy inicjatyw probacyjnych

Redakcja naukowa: Przemysław Frąckowiak, Michał Szykut

Toruń 2017

Renata Deka

Wydział Nauk Pedagogicznych

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Readaptacja społeczna skazanych jako jeden z warunków bezpieczeństwa społeczności lokalnych

*Ratować można człowieka nie tylko przed śmiercią biologiczną,
można próbować uchronić go przed upadkiem ludzkim,
przywracając społeczeństwu¹.*

Wstęp

W obecnym świecie nieustannie wzrasta liczba zagrożeń dotyczących tak organizacji, jak i funkcjonowania przestrzeni publicznej, naruszających bezpieczeństwo na wielu płaszczyznach życia społecznego. Co za tym idzie, w miarę pojawiania się kolejnych zagrożeń można zaobserwować rosnącą determinację w dążeniu do zapewnienia bezpieczeństwa, będącego nie tylko nadrzędną wartością ludzkości, ale również jednym z celów każdego państwa. Zmieniająca się nieustannie sytuacja geo-polityczna i społeczna wymusza poniekąd podejmowanie nieustannych działań zwiększających poczucie bezpieczeństwa jednostek funkcjonujących w ramach danego społeczeństwa.

W odniesieniu do problemu bezpieczeństwa społeczności lokalnych, jednym z priorytetów staje się udzielanie pomocy w readaptacji społecznej oso-

¹ K. Pędowski, *O ratowaniu ludzi. Patronat, Żegota, Lekarze*, Warszawa 1993, s. 84.

bom opuszczającym placówki penitencjarne. Większość z nich przed umieszczeniem w zakładzie karnym znajdowała się w trudnej sytuacji życiowej, wynikającej czy to z nieumiejętności funkcjonowania w społeczności, braków w wykształceniu, czy też z problemów z uzależnieniami od różnego rodzaju substancji psychoaktywnych. Działania mające na celu zapewnienie im wsparcia w chwili odbycia kary zdają się być koniecznością, zachodzi bowiem uzasadnione przypuszczenie, że zapobiegną one bądź przynajmniej zminimalizują ryzyko ponownego wejścia przez nich w konflikt z prawem, co z kolei przełoży się na zwiększenie poziomu bezpieczeństwa społecznego².

Przekraczając bramę więzienną były osadzeni wraca do świata ludzi wolnych i normalnego życia, świata całkowicie odmiennego od tego, do jakiego przyzwyczał się w czasie odbywania kary. W chwili opuszczenia zakładu karnego towarzyszą mu zatem mieszane uczucia. Z jednej strony koniec kary budzi w nim wiele entuzjazmu, z drugiej natomiast wywołuje lęki i obawy wyrażające się w pytaniach typu: Jak zostaną przyjęty przez otoczenie? Czy dam sobie radę? Czy odnajdę się w normalnej rzeczywistości? Obawy te nie są bezpodstawne, a jednostka wychodząca z więzienia napotyka na szereg różnych trudności, dlatego też udzielenie jej pomocy w adaptacji do nowej rzeczywistości staje się wręcz wymogiem, jeżeli jej powrót do społeczeństwa ma się okazać udany.

Readaptacja społeczna – definicyjne ujęcie zagadnienia

Jak czytamy w *Słowniku współczesnego języka polskiego*, „readaptacja to przystosowanie się na powrót człowieka po przebytej chorobie do aktywnego życia w społeczeństwie i do pracy zawodowej”³. Wiesław Ambrozik podkreśla, że readaptacja społeczna oznacza ponowne przystosowanie jednostki do samodzielnego życia i pełnienia określonych ról społecznych, zgodnych treściowo z wymogami społecznymi. W przypadku osób odbywających karę pozbawienia wolności jest to zatem końcowa faza procesu resocjalizacji, która realizuje się dopiero w konkretnej społeczności lokalnej⁴.

² A. Kieszkowska, *Problemy readaptacyjne osób opuszczających placówki resocjalizacyjne*, „Probacja” 2009, nr 2, s. 99.

³ B. Dunaj (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1996, s. 228.

⁴ W. Ambrozik, *Readaptacja społeczna i reorganizacja środowisk lokalnych jako warunek skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych*, [w:] *Resocjalizacja: teoria i praktyka pedagogiczna*, B. Urban, J.M. Stanik (red.), Warszawa 2007, t. II, s. 190.

Zasadniczym zadaniem readaptacji jest zatem przygotowanie skazanych do odpowiedzialnego życia w społeczeństwie. Chodzi o to, by wykształcić w nich umiejętności konstruktywnego spędzania czasu wolnego i wchodzenia w role społeczne w akceptowany powszechnie sposób, a w konsekwencji zapobiegać ich wykluczeniu i potępieniu przez społeczeństwo⁵.

By jednak udało się osiągnąć powyższy efekt, oddziaływania resocjalizacyjne powinny rozpocząć się już w dniu umieszczenia więźnia w zakładzie karnym i intensyfikować się w miarę zbliżania do zakończenia kary. Odpowiednie ich zaprojektowanie, a następnie realizacja stanowią jeden z warunków późniejszego bezpieczeństwa obywateli.

W ramach prowadzonych oddziaływań resocjalizacyjnych wykorzystywane są różne metody readaptacji społecznej skazanych, do których należy zaliczyć: pracę i zdobywanie kwalifikacji zawodowych, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe oraz sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym, różnego rodzaju terapie oraz szeroko rozumiane działania profilaktyczne, np. profilaktyka stosowania agresji i przemocy domowej⁶. Pomimo iż spektrum dostępnych środków jest szerokie, wszystkie mają jeden cel wspólny – czas spędzony za murami więzienia ma nie być czasem straconym, a wręcz przeciwnie, powinien on być wykorzystany do poprawy i zmiany osobowości jednostki przebywającej w warunkach izolacji. Wykorzystywane formy oddziaływań mają się zatem przyczynić do realizacji podstawowego celu kary pozbawienia wolności, jakim jest, zgodnie z artykułem 67 Kodeksu karnego wykonawczego, „wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie akceptowanych postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymywania się od powrotu do przestępstwa”⁷.

Jeżeli chodzi natomiast o okres szczególnie wzmożonego przygotowania skazanych do życia na wolności, to w myśl artykułów 164–165 Kodeksu karnego wykonawczego ustala się go na sześć miesięcy przed datą planowanego zwolnienia z więzienia. Czas ten ma służyć przede wszystkim nawiązaniu kon-

⁵ A. Kieszkowska, *Inkluzyjno-katalaktyczny model reintegracji społecznej skazanych. Konteksty resocjalizacyjne*, Kraków 2012, s. 40.

⁶ G.B. Szczygieł, *Społeczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Białystok 2002.

⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 1997 Nr 90, poz. 557 z późn. zm.), <http://isap.sejm.gov.pl> (dostęp: 10.12.2015).

taktu z kuratorem sądowym oraz innymi instytucjami świadczącymi osadzonym pomoc w powrocie do społeczeństwa⁸.

Trudności i determinanty skutecznej readaptacji skazanych

Proces readaptacji społecznej skazanych uzależniony jest od wielu czynników. Jak podkreśla Beata Skafiriak, zależy on w głównej mierze od samych skazanych, między innymi ze względu na warunki kryminogenne środowiska, do którego być może powrócą po zakończeniu kary⁹. Kluczową rolę odgrywa tu zatem decyzja osadzonych odnośnie ich dalszego życia i przyszłości, i to oni sami muszą określić, jak mają one wyglądać.

Krzysztof Linowski analizując przebieg procesu readaptacji zwraca z kolei uwagę na znaczenie więzi społecznych. Zauważa on, że kontakty ze środowiskiem zewnętrznym – rodziną i osobami bliskimi, powinny być podtrzymywane, umacniane, a niejednokrotnie odbudowywane już w trakcie odbywania kary¹⁰. Pomimo znaczenia więzi rodzinnych, nie każdy skazany ma prawo do przepustek, a wielu rodzin nie stać na ponoszenie kosztów przejazdu na wiedzienie. Co więcej, często rodziny osadzonych także są naznaczone przez społeczeństwo, a ich członkowie postrzegani jako: „matka złodzieja” czy „syn zabójcy” i same potrzebują terapii. Zdarza się też, że relacje między więźniem a jego bliskimi zostają zerwane i w efekcie nie ma on dokąd wracać po zakończeniu kary¹¹.

Readaptacja społeczna skazanych jest zatem możliwa, jeżeli otrzymają oni wsparcie i pomoc od odpowiednich podmiotów oraz gdy będą aktywnie uczestniczyć w podejmowanych działaniach. W omawianym procesie należy bowiem uwzględniać także czynniki osobowościowe więźniów, takie jak: niski poziom intelektualny, odporność na stres, zdolność do współdziałania, brak poczucia winy i samokrytycyzmu, lekceważący stosunek do norm moralnych, brak wiary we własne możliwości, niską samoocenę czy skłonność do ulegania wpływom innych. Nie bez znaczenia pozostają ponadto: długość kariery

⁸ Ibidem.

⁹ B. Skafiriak, *Kobiety w warunkach izolacji więziennej a ich readaptacja do życia na wolności*, [w:] *Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii działań resocjalizacyjnych*, B. Skafiriak (red.), Kraków 2007, s. 257.

¹⁰ K. Linowski, *Wsparcie społeczne a warunkowe przedterminowe zwolnienie*, [w:] *Współczesne oblicze resocjalizacji penitencjarnej*, S. Bębas (red.), Radom 2010, s. 135–136.

¹¹ W. Ambroziak, op. cit., s. 190.

przestępczej, czas pobytu w jednostce penitencjarnej, uzależnienie od alkoholu albo innych substancji psychoaktywnych, jak również wysoki poziom bezrobocia w miejscu zamieszkania¹².

Problemy osób opuszczających zakłady karne były przedmiotem zainteresowania w licznych badaniach. Jak wynika z badań prowadzonych przez psychologów zajmujących się opracowywaniem prognoz penitencjarno-kryminologicznych, wśród trudności występujących w procesie readaptacji należy wskazać: brak motywacji do zmiany swego dotychczasowego życia, wielokrotną karalność, skłonność do nadużywania alkoholu, brak planów na przyszłość, wysoki poziom demoralizacji, silne związki ze światem przestępczym, trudną sytuację materialną oraz brak perspektyw na znalezienie pracy¹³.

Niebagatelne znaczenie ma problem związany ze znalezieniem pracy. Trudności w tym zakresie mogą wynikać ze stygmatyzacji skazanych i niechęci pracodawców do zatrudniania byłych osadzonych, jak również z niskich kwalifikacji zawodowych, zmiany sytuacji na rynku pracy czy wyuczonej bezradności społecznej. Według statystyki Centralnego Zarządu Służby Więziennej w czerwcu 2010 r. współczynnik powszechności zatrudnienia skazanych wyniósł 34,4% (zatrudnieni odpłatnie i nieodpłatnie). Więźniowie, którzy w trakcie odbywania kary nie pracują, przyzwyczajają się do bezczynności, ich kompetencje dewaluują się przy szybkich zmianach, jakie współcześnie zachodzą na rynku pracy, a w konsekwencji trudniej jest im znaleźć stałą pracę po opuszczeniu zakładu¹⁴.

Badania nad przyczynami powrotu do przestępstwa prowadził też w 2000 roku Henryk Machel. Wskazały one w dużej mierze na znaczenie czynników społecznych, takich jak: trudność w znalezieniu pracy zarobkowej bądź niemożność jej podjęcia, warunki materialne utrudniające egzystencję, konflikt z rodziną bądź pozostawanie na jej utrzymaniu, brak mieszkania/miejsca zakwaterowania, niechęć ze strony środowiska społecznego, pozostawa-

¹² A. Kieszkowska, *Problemy readaptacyjne osób...*, op. cit., s. 100.

¹³ A. Szymanowska, *Czynniki sprzyjające i utrudniające readaptację społeczną recydywistów*, [w:] *Wykonywanie kary pozbawienia w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, H. Machel (red.), Gdańsk 2006, s. 194.

¹⁴ Por. J. Kwieciński, B. Waligóra, *Zatrudnienie w strategii readaptacji społecznej – na przykładzie zakładu karnego we Wronkach*, [w:] *Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii działań resocjalizacyjnych*, B. Skafiriak (red.), Kraków 2007; *Miesięczna Informacja Statystyczna czerwiec 2010*, Biuro Informacji i Statystyki Centralnego Zarządu Służby Więziennej, Ogólnopolski Portal Służby Więziennej, <http://www.sw.gov.pl/STATYSTYKI/Miesi%C4%99czna%20informacja%20statystyczna%20-%20czerwiec%20202010.pdf> (dostęp: 15.12.2015).

nie poza jakąkolwiek kontrolą społeczną czy wreszcie powrót do środowiska przestępczego¹⁵.

Jedną z przeszkód, z jakimi musi się zmierzyć skazany opuszczający zakład karny jest ponadto stygmatyzacja, czyli „publiczne potępienie jakiejś osoby lub grupy osób i odrzucanie ich w kontaktach społecznych”¹⁶. Społeczeństwo odnosi się zazwyczaj nieufnie w stosunku do osób, które przebywały w więzieniu i odrzuca je bez względu na rodzaj popełnionego przestępstwa. Powszechny jest pogląd, że powinni oni dotkliwie odczuć karę i nie zasługują na pomoc, a skoro trafili do więzienia, to najlepiej byłoby gdyby tam zostali. Wiele osób nie chce też mieszkać w pobliżu byłych więźniów ani pracować z nimi, a już tym bardziej udzielać im jakiegokolwiek pomocy. Przestępca jest często postrzegany jako bezpośredni sprawca swojej sytuacji życiowej, rzadko brane są pod uwagę czynniki, jakie doprowadziły go do popełnienia danego czynu. Brak zrozumienia i etykietyzacja to zatem kolejne czynniki utrudniające proces udanej readaptacji społecznej skazanych¹⁷.

Readaptacja społeczna to proces trudny do realizacji, bowiem na drodze do jej osiągnięcia występują liczne trudności i problemy. Można jednak wskazać czynniki, które w korzystny sposób wpływają na jej efekty.

Wyniki przytaczanych już w poniższym opracowaniu badań psychologicznych ukazują, że pozytywnie na proces readaptacji wpływają następujące cechy: brak zainteresowania podkulturą przestępczą, chęć poprawy i zmiany dotychczasowego życia oraz praca nad sobą w trakcie odbywania kary, odczuwanie poczucia winy, zdolność do empatii i samokrytycyzmu, posiadanie grupy odniesienia, dobry stan zdrowia, posiadanie kwalifikacji zawodowych, niekaralność w nieletniości, wsparcie rodziny, dobra sprawność intelektualna, skrytalizowane plany życiowe, wytrwałość w dążeniu do celu i odporność na stres, brak uzależnień oraz posiadanie rodziny bez cech patologii¹⁸.

Bardzo ważną rolę w procesie readaptacji skazanych pełnią ich rodziny, które winny być sojusznikami administracji penitencjarnej w podejmowanych przez nią działaniach – rodzina powinna być ich istotnym elementem i współuczestnikiem. Kontakt z osobami bliskimi jest istotny, bowiem to z nimi więźniowie będą przebywać po odbyciu kary, dlatego tak ważne jest tworzenie warunków umożliwiających podtrzymywanie relacji osadzonych z rodzinami,

¹⁵ H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, s. 298.

¹⁶ *Stygmatyzacja*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/sjp/stygmatyzacja;2576400.html> (dostęp: 15.12.2015).

¹⁷ W. Ambroziak, op. cit., s. 188–189.

¹⁸ A. Szymanowska, op. cit., s. 188.

czy to przez korespondencję, rozmowy telefoniczne, widzenia czy też udzielane przepustki. Kontakt z najbliższymi pozwala więźniom podtrzymać pozytywny obraz samego siebie, staje się źródłem satysfakcji emocjonalnej, ale też wykształca w nich przekonanie, że nadal są częścią danej rodziny i będą mieli dokąd wracać po opuszczeniu zakładu karnego. Rodzina stanowi przy tym niejednokrotnie podstawowy łącznik osoby uwięzionej ze społeczeństwem, a ponadto jest dla niej, wielokrotnie jedynym, oparciem¹⁹.

Zasadniczą rolę w readaptacji społecznej skazanych odgrywa także społeczeństwo, a zwłaszcza jego gotowość i otwartość na przyjęcie byłych więźniów, jak również zakres udzielanej im pomocy. Osoba opuszczająca zakład karny bardzo często spotyka się z niechęcią i odrzuceniem, wielokrotnie nadal jest postrzegana przez pryzmat popełnionego przestępstwa, co w licznych przypadkach prowadzi do sytuacji ponownego wejścia w przypisywaną jej rolę. W tym zakresie szczególnie istotne jest przełamywanie stereotypów i uprzedzeń powszechnie funkcjonujących na temat więźniów. Chodzi o to, by potępić i negować czyny, jakich się dopuścili, nie zaś ich samych. W tym kontekście społeczeństwo powinno udzielać pomocy byłym więźniom, wspierać ich i stwarzać warunki do pełnego zintegrowania się z najbliższym otoczeniem²⁰. Należy pamiętać, że skazany to nadal człowiek – człowiek, któremu przysługują takie same prawa jak reszcie społeczeństwa i który może być wartościowym członkiem tegoż społeczeństwa.

Formy pomocy osobom opuszczającym zakłady karne

Jak już zaznaczono w niniejszym artykule, proces readaptacji finalizuje się w konkretnej społeczności lokalnej, stąd też jednym z podstawowych warunków jego powodzenia jest objęcie skazanego opieką i wsparciem ze strony tegoż środowiska oraz funkcjonujących w jego ramach struktur. Podejmowane działania winny być zatem nakierowane na odbudowanie więzi osadzonego z rodziną i sąsiadami, znalezienie i utrzymanie pracy czy znalezienie schronienia, jeżeli zamieszkanie z rodziną z jakichś względów w jego przypadku nie jest możliwe²¹.

¹⁹ A. Rzepiński, *Rodziny więźniów długoterminowych*, Wrocław 1981, s. 13–16.

²⁰ E. Pindel, *Ułatwienia i trudności na drodze do readaptacji społecznej po karze pozbawienia wolności*, [w:] *Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne*, A. Jaworska (red.), Kraków 2009, s. 107–108.

²¹ A. Kieszowska, *Inkluzyjno-katalaktyczny model...*, op. cit., s. 42.

Realizacja powyższych założeń nie jest zadaniem prostym i wymaga podejmowania różnorodnych działań.

Jedną z form polityki społecznej państwa stanowi pomoc postpenitencjar-
na. Jest to pomoc udzielana przez państwo i społeczeństwo, która ma na celu wsparcie osób opuszczających zakłady karne – zarówno materialne, jak i psychiczne²². Zasadnicze znaczenie dla funkcjonowania pomocy postpenitencjarnej ma art. 43 Kodeksu karnego wykonawczego, na podstawie którego utworzono fundusz pomocy postpenitencjarnej²³.

Pomoc z funduszu przyznaje się na wniosek osoby zainteresowanej, do czasu otrzymania przez nią jakichkolwiek świadczeń z organów pomocy społecznej, jednak na okres nie dłuższy niż 3 miesiące, a w uzasadnionych sytuacjach, np. w związku z chorobą, nie dłuższy niż 6 miesięcy od dnia osadzenia lub zwolnienia. Środki pochodzące z funduszu przeznaczane są między innymi na: pokrycie kosztów zakwaterowania lub udzielenie schronienia w ośrodku dla bezdomnych, organizowanie i finansowanie poradnictwa prawnego i aktywizacji zawodowej, organizowanie i finansowanie szkoleń i kursów zawodowych podnoszących kwalifikacje oraz pokrywanie kosztów egzaminów potwierdzających kwalifikacje zawodowe, organizowanie i finansowanie kursów podnoszących kompetencje społeczne, mających na celu przeciwdziałanie przemocy i agresji oraz uzależnieniom, pokrywanie kosztów związanych ze specjalistycznym leczeniem bądź rehabilitacją, pokrywanie kosztów związanych z uzyskaniem dowodu osobistego bądź innych dokumentów niezbędnych do uzyskania pomocy. Skazany opuszczający jednostkę penitencjarną może otrzymać także pomoc rzeczową w postaci np. żywności bądź bonów żywnościowych, odzieży i obuwia, leków, protez, przedmiotów ortopedycznych, środków sanitarnych, podręczników i pomocy naukowych, przedmiotów niezbędnego wyposażenia domowego, narzędzi potrzebnych do wykonywania wyuczonego zawodu bądź prowadzenia własnej działalności gospodarczej²⁴.

Ustawodawca daje ponadto skazanemu możliwość (zgodnie z art. 164 Kodeksu karnego wykonawczego) wyznaczenia okresu przygotowania do zwolnienia i opracowania tzw. programu zwolnieniowego. Czas przygotowania można wyznaczyć w okresie do 6 miesięcy przed końcem kary lub przewi-

²² P. Stępiak, *Pomoc społeczna i pomoc postpenitencjarna jako wsparcie społecznej readaptacji skazanych. Pojęcie, geneza i rozwój*, [w:] *Resocjalizacja*, t. 2, B. Urban, J.M. Stanik (red.), Warszawa 2008, s. 197.

²³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, op. cit.

²⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 3 stycznia 2012 r. w sprawie Funduszu Pomocy Osobom Pokrzywdzonym i Pomocy Postpenitencjarnej (Dz. U. z 2012, poz. 49).

dywanym warunkowym zwolnieniem. Istnieje wówczas możliwość wskazania także kuratora (bądź organizacji pozarządowej), który w porozumieniu ze skazanym określa trudności, jakie może on napotkać w życiu na wolności oraz sposoby ich przezwyciężenia. Kurator zapoznaje się z sytuacją życiową skazanego – zbiera informacje czy będzie miał się gdzie zatrzymać po opuszczeniu zakładu karnego, czy przyjmie go rodzina, czy ma zapewnioną pracę itp.²⁵ W praktyce w programie określa się zakres pomocy, jaką osoba przygotowująca się do zwolnienia otrzyma od dyrektora jednostki penitencjarnej, jaką od kuratora sądowego, a jeżeli istnieje taka potrzeba – od odpowiedniej organizacji pozarządowej.

Kuratorzy sądowi sprawują ponadto nadzór nad funkcjonowaniem w warunkach wolnościowych skazanych, którzy opuścili jednostki penitencjarne w związku z warunkowym przedterminowym zwolnieniem, czyli nad osobami, wobec których sąd zawiesił wykonywanie reszty kary pozbawienia wolności i wyznaczył okres próby, w którym nałożył na nie określone obowiązki do realizacji – mogą to być np.: powstrzymywanie się od nadużywania alkoholu bądź innych środków odurzających, poddanie się leczeniu odwykowemu, podjęcie pracy, zerwanie kontaktów z określonym środowiskiem czy utrzymywanie kontaktów z instytucjami i organizacjami, których pomoc w zakresie resocjalizacji i readaptacji jest niezastąpiona. Oprócz tego kuratorzy sprawują nadzór nad wykonywaniem tak zwanych kar zawieszonych, kary ograniczenia wolności oraz pracy społecznie użytecznej.

Do zadań kuratora sądowego, po nawiązaniu kontaktu z osobą oddaną pod dozór, należy:

- opracowanie diagnozy środowiskowej oraz planu pracy uwzględniającego zakres potrzebnej dozorowanemu pomocy,
- określenie potencjalnych zagrożeń funkcjonowania osoby dozorowanej w warunkach wolnościowych,
- składanie wniosków o nałożenie na dozorowanego dodatkowych obowiązków bądź też o zwolnienie go od dotychczas nałożonych,
- składanie wniosków o: udzielenie warunkowego przedterminowego zwolnienia, zmianę okresu próby, odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia czy też zarządzenie wykonania kary²⁶.

²⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, op. cit.

²⁶ K. Fitowska, B. Nyk-Bednarczyk, *Rola pomocy postpenitencjarnej w polityce społecznej, czyli dlaczego powinniśmy intensyfikować działania w tym zakresie? Kompetencje poszczególnych instytucji pomocowych*, [w:] *Pomoc osobom opuszczającym zakłady karne i ich rodzinom. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2005, s. 6.

W procesie readaptacji skazanych i pomaganiu im w powrocie do „normalności” istotną rolę spełniają także wspomniane już organizacje pozarządowe. Bardzo często prowadzą one noclegownie, hostele czy schroniska, w których osoby opuszczające zakłady karne lub areszty śledcze mogą znaleźć zakwaterowanie i otrzymać wyżywienie. Oprócz tego organizują poradnictwo oraz różnego rodzaju terapie, pomagają też w załatwianiu spraw związanych z życiem codziennym i usamodzielnieniem.

Aktualnie w Polsce aktywną działalność na rzecz więźniów oraz byłych skazanych prowadzi kilka organizacji pozarządowych. Wśród najważniejszych należy wskazać:

- Stowarzyszenie Resocjalizacji, Rehabilitacji i Pomocy Społecznej im. H.Ch. Kofoeda, działające w Siedlcach. Stowarzyszenie prowadzi działania na rzecz aktywizacji społecznej i zawodowej skazanych, opuszczających jednostki karne oraz grup zagrożonych marginalizacją i przestępczością;
- Fundację „Sławek”, prowadzącą działalność w Warszawie, udzielającą pomocy zarówno osadzonym, byłym osadzonym, jak i ich rodzinom. Prowadzi różne programy pomocowe, np. Anioł Stróż, Świadczenia, mediacje między skazanymi a ich rodzinami, kursy zawodowe. Ponadto, aby ułatwić byłym skazanym powrót na rynek pracy fundacja zatrudnia część z nich;
- Fundację Pomocy Wzajemnej „Barka” z Poznania. Fundacja zajmuje się zakładaniem wspólnot, będących miejscami „do życia i pracy” – zazwyczaj są to niewielkie, ekologiczne farmy, zarabiające na swoje utrzymanie, poprzez prowadzenie działalności gospodarczej;
- Katolickie Stowarzyszenie Pomocy Rodzinie im. św. Brata Alberta, działające na terenie całej Polski, które udziela byłym więźniom pomocy w powrocie do społeczeństwa. Prowadzi gospodarstwa pomocnicze, zapewniając tym samym miejsca pracy dla byłych więźniów, pomaga im też w wyjściu z bezdomności oraz usamodzielnieniu się;
- Stowarzyszenie Pomocy Osobom Wychodzącym na Wolność „Emaus” (cała Polska), tworzące wspólnoty, w których żyją i pracują skazani, którzy po wyjściu z zakładu karnego nie mają dokąd wrócić;
- Małopolskie Stowarzyszenie „Probacja”, oferujące doraźną pomoc bytową byłym skazanym oraz ich rodzinom, pośredniczące też w poszukiwaniu pracy dla opuszczających zakłady karne;
- Stowarzyszenie Penitencjarne „Patronat”, działające w Warszawie oraz licznych oddziałach terenowych, zapewniające pomoc duchową, mate-

rialną i prawną osobom pozbawionym wolności, opuszczającym placówki penitencjarne oraz ich rodzinom²⁷.

Wskazane powyżej organizacje to tylko niektóre spośród obecnie funkcjonujących. Niezależnie jednak od miejsca działania czy świadczonych form pomocy, wszystkie mają jeden cel – wesprzeć i ułatwić skazanym udany powrót do społeczeństwa i normalnego życia po odbyciu kary pozbawienia wolności.

Pomoc asystencka jako alternatywna forma wsparcia procesu readaptacji

Interesującą koncepcję wsparcia procesu readaptacji społecznej skazanych zaproponowała Anna Fidelus²⁸. Jest to, zdaniem autorki niniejszego artykułu, propozycja na tyle wartościowa, że należy poświęcić więcej miejsca na jej upowszechnianie i co najważniejsze, wprowadzenie w życie, dlatego też jej kluczowe założenia zostaną przedstawione poniżej.

Pomoc asystencka to forma wsparcia, która jak dotąd nie cieszy się w Polsce zbyt dużą popularnością, pomimo iż np. w zakresie opieki nad osobami niepełnosprawnymi została uznana za nowy zawód. Asystowanie opiera się na bezpośrednim kontakcie asystenta z podopiecznym, przy czym relacja ta przybiera raczej charakter przyjacielski, jakkolwiek posiada jednak pewne elementy relacji formalnej. Asystowanie w przypadku pracy z byłymi więźniami powinno się opierać na udzielaniu im wsparcia i motywowaniu do osiągnięcia samodzielności i niezależności życiowej.

Działania podejmowane przez asystenta powinny dotyczyć pięciu sfer:

- Psychologicznej – obejmuje rozmowy i spotkania indywidualne, służące do budowania i umacniania wzajemnego zaufania. Celem jest podniesienie u podopiecznego poczucia własnej wartości, zachęcenie do opracowywania dalekosiężnych planów, zapobieganie poczuciu osamotnienia, pomoc w pokonywaniu napotykanym trudności, jak również wsparcie w odbudowywaniu relacji rodzinnych;
- Socjalno-bytowej – praca asystenta polega na znalezieniu miejsca zamieszkania, podniesieniu jego standardu czy pomocy w uzyskaniu zasiłków;

²⁷ *Formy pomocy dla osób opuszczających zakłady karne*, <http://wup-krakow.pl/uslugi-rynku-pracy/poradnictwo-zawodowe/informacje-zawodowe-1/institucje-pomoc/Formy-pomocy-dla-osob-opuszczajacych-zaklady-karne.pdf> (dostęp: 15.12.2015).

²⁸ A. Fidelus, *Integracja społeczna podstawą procesu readaptacji byłych przestępców*, „Probacja” 2009, nr 2.

- Zdrowotnej – obejmuje działania takie jak np.: zachęcanie do kontynuowania terapii, wizyt w poradniach uzależnień czy uczestnictwa w spotkaniach grup AA, dbania o wygląd;
- Zawodowej – asystent pomaga znaleźć pracę, kontroluje postępy w pracy zawodowej oraz motywuje do utrzymania się w aktualnym miejscu pracy;
- Społecznej – obejmuje działania mające na celu przełamywanie funkcjonujących w społeczeństwie stereotypów na temat osób pozbawionych wolności.

Asystentura ma na celu przede wszystkim pomoc byłym skazanym w aktywnym uczestnictwie w życiu społecznym, wspieranie ich w realizacji dążeń i pełnienie poniekąd roli przewodnika. Cechuje się ona przy tym indywidualnym podejściem i nieformalnym charakterem relacji, co przemawia za jej wykorzystaniem w pracy z byłymi osadzonymi.

Omawianej propozycji można oczywiście zarzucić, że podejmowane w jej ramach zadania wykonują obecnie pracownicy socjalni i kuratorzy sądowi, zbędnym wydaje się zatem wprowadzanie kolejnych podmiotów. Tego typu podejście jest jednak niewłaściwe z dwóch zasadniczych powodów. Po pierwsze, działania kuratorów i pracowników socjalnych nie są skuteczne ze względów na zbyt dużą liczbę podopiecznych. Po drugie, są oni postrzegani jako przedstawiciele instytucji formalnych, co powoduje często dystans i różnego rodzaju bariery we wzajemnych relacjach. Relacja z podopiecznym w przypadku asystentury, co zostało już zauważone, ma charakter nieformalny, opiera się na zaufaniu i partnerstwie, a wszystkie spotkania odbywają się w środowisku życia podopiecznego – środowisku, które uważa on za bezpieczne. Jeżeli chodzi natomiast o miejsce zatrudniania asystentów, to najbardziej właściwe wydaje się zatrudnianie ich przy organizacjach, stowarzyszeniach czy instytucjach opieki świadczących pomoc na rzecz byłych więźniów, zaś ich praca powinna zaczynać się już w czasie odbywania kary, tak by mogli przygotować swoich podopiecznych do wyjścia na wolność. Pomoc asystencka daje zatem sposobność do podejmowania wielowymiarowych oddziaływań dostosowanych do potrzeb i środowiska danego więźnia, a to pozwala przypuszczać, że będzie ona bardziej efektywna niż dotychczas wykorzystywane formy wsparcia²⁹.

²⁹ Ibidem, s. 45–47.

Zakończenie

Readaptacja społeczna osób opuszczających jednostki penitencjarne to proces, którego efektów nie da się całkowicie zaplanować i przewidzieć. Niezależnie od deklarowanej przez skazanych chęci „bycia lepszymi i zmiany dotychczasowego trybu życia” nie można wykluczyć, czy w ich dalszym życiu nie wystąpią przeszkody i trudności uniemożliwiające im realizację owego postanowienia, dlatego też pomyślna readaptacja społeczna staje się zadaniem dla całej społeczności lokalnej, w której funkcjonuje były skazany³⁰.

Oczywiście nie sposób minimalizować roli samego zainteresowanego, trzeba jednak pamiętać, iż jego zaangażowanie i aktywność zależą w dużej mierze od wsparcia społecznego – wsparcia, dzięki któremu nie będzie on chciał wrócić do poprzedniego stylu życia i powstrzyma się od popełnienia kolejnego czynu zabronionego.

Trudności i przeszkody związane z procesem readaptacji oraz efektywnym funkcjonowaniem byłych więźniów w społeczności pokazują, jak istotny jest rozwój lokalnych społeczności obywatelskich, z jednej strony mających świadomość wszystkich występujących w jego obrębie problemów, z drugiej zaś aktywnie poszukujących skutecznych rozwiązań, bowiem jedynie obustronne zaangażowanie i współpraca są w stanie zapewnić wzrost poczucia i poziomu bezpieczeństwa danej społeczności.

Bibliografia

- Ambrozik W., *Readaptacja społeczna i reorganizacja środowisk lokalnych jako warunek skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych*, [w:] *Resocjalizacja: teoria i praktyka pedagogiczna*, B. Urban, J.M. Stanik (red.), Warszawa 2007, t. II.
- Dunaj B. (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1996.
- Fidelus A., *Integracja społeczna podstawą procesu readaptacji byłych przestępców*, „Probacja” 2009, nr 2.
- Fitowska K., Nyk-Bednarczyk B., *Rola pomocy postpenitencjarnej w polityce społecznej, czyli dlaczego powinniśmy intensyfikować działania w tym zakresie? Kompetencje poszczególnych instytucji pomocowych*, [w:] *Pomoc osobom opuszczającym zakłady karne i ich rodzinom. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2005.
- Formy pomocy dla osób opuszczających zakłady karne*, <http://wup-krakow.pl/uslugi-rynku-pracy/poradnictwo-zawodowe/informacje-zawodowe-1/instytucje-pomoc/Formypomocydlaosbopuszczajacychzakadykarne.pdf> (dostęp: 15.12.2015).

³⁰ E. Pindel, op. cit., s. 108.

- Kieszkowska A., *Inkluzyjno-katalaktyczny model reintegracji społecznej skazanych. Konteksty resocjalizacyjne*, Kraków 2012.
- Kieszkowska A., *Problemy readaptacyjne osób opuszczających placówki resocjalizacyjne*, „Probacja” 2009, nr 2.
- Kwieciński J., Waligóra B., *Zatrudnienie w strategii readaptacji społecznej – na przykładzie zakładu karnego we Wronkach*, [w:] *Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii działań resocjalizacyjnych*, B. Skafiriak (red.), Kraków 2007.
- Linowski K., *Wsparcie społeczne a warunkowe przedterminowe zwolnienie*, [w:] *Współczesne oblicze resocjalizacji penitencjarnej*, S. Bębas (red.), Radom 2010.
- Machel H., *Więzenie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003.
- Miesięczna Informacja Statystyczna czerwiec 2010*, Biuro Informacji i Statystyki Centralnego Zarządu Służby Więziennej, Ogólnopolski Portal Służby Więziennej, <http://www.sw.gov.pl/STATYSTYKI/Miesi%C4%99czna%20informacja%20statystyczna%20-%20czerwiec%20%202010.pdf> (dostęp: 15.12.2015).
- Pędowski K., *O ratowaniu ludzi. Patronat, Żegota, Lekarze*, Warszawa 1993.
- Pindel E., *Ułatwienia i trudności na drodze do readaptacji społecznej po karze pozbawienia wolności*, [w:] *Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne*, A. Jaworska (red.), Kraków 2009.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 3 stycznia 2012 r. w sprawie Funduszu Pomocy Osobom Pokrzywdzonym i Pomocy Postpenitencjarnej (Dz. U. z 2012, poz. 49).
- Rzepiński A., *Rodziny więźniów długoterminowych*, Wrocław 1981.
- Skafiriak B., *Kobiety w warunkach izolacji więziennej a ich readaptacja do życia na wolności*, [w:] *Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii działań resocjalizacyjnych*, B. Skafiriak (red.), Kraków 2007.
- Słownik języka polskiego PWN*, L. Drabik, E. Sobol, Warszawa 2013.
- Stępnia P., *Pomoc społeczna i pomoc postpenitencjarna jako wsparcie społecznej readaptacji skazanych. Pojęcie, geneza i rozwój*, [w:] *Resocjalizacja*, t. 2, B. Urban, J.M. Stanik (red.), Warszawa 2008.
- Stygmatyzacja*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/sjp/stygmatyzacja;2576400.html> (dostęp: 15.12.2015).
- Szczygieł G.B., *Społeczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Białystok 2002.
- Szymanowska A., *Czynniki sprzyjające i utrudniające readaptację społeczną recydywistów*, [w:] *Wykonywanie kary pozbawienia w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, H. Machel (red.), Gdańsk 2006.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 1997 Nr 90, poz. 557 z późn. zm.), <http://isap.sejm.gov.pl> (dostęp: 10.12.2015).